Стари српски архив, књ. 9, стр. 111–133

Оригинални научни рад
УДК 930.2:003.074(497.11)"1388/1389"
УДК 091=163.41"1388/1389"

Жарко Вујошевић[*]
Балканолошки институт САНУ
Београд

ПОВЕЉА ГОСПОДИНА КОНСТАНТИНА ДРАГАША ХИЛАНДАРУ О ПОКЛОНИМА ВОЈВОДЕ ДМИТРА (Хил. 63) [**]

[1388–89?]

Господин Константин Драгаш потврђује Хиландару посед три села у области Штипа, која је манастиру оставио упокојени аукторов рођак и истакнути властелин војвода Дмитар. Документ је оригинал или аутентични препис коме недостаје завршетак, тако да се о датуму и месту издања могу донети само посредни и условни закључци.

Le seigneur Konstantin Dragaš confirme à Chilandar la possession de trois villages situés dans la région de Stip, qui ont été légués au monastère par un de ses parents et important seigneur, le voïvode Dmitar. Ce document est un original ou une copie authentique dont manque la partie finale, de sorte que la datation et le lieu de délivrance ne peuvent être avancés que sous réserve et sur la base de conclusions indirectes.

Повеља којом господин Константин Драгаш прилаже Хиландару три села у околини Штипа као поклон војводе Дмитра чува се у манастирском архиву под ознаком Хил. 63, топографска сигнатура А 5/19. Текст је исписан на хартији дужине 390 мм, ширине 298 мм, са воденим знаком *птице* (датован у 1388. или 1389. годину), канцеларијским брзописом, црним мастилом у 48 редова, укључујући потпис.[1] Иници-

[*] Ел. пошта: zarko.vujosevic@bi.sanu.ac.rs.

[**] Рад је настао као резултат истраживања на пројекту Министарства за науку и технолошки развој Републике Србије *Средњовековно наслеђе Балкана: институције и култура* (ев. бр. 147012).

[1] Материјал и димензије према Д. Синдик, *Српска средњовековна акта*, 65, где изгледа није узета у обзир касније долепљена хартија, са којом би укупна дужина према *Попису средњовековних повеља и хрисовуља са топографским показивачем* Архива манастира Хиландара из 1983, стр. 11, требало да износи 465 мм (захваљујемо се Мирјани Живојиновић, дописном члану САНУ, која нам је указала на тај пода-

јал **З** иза симболичке инвокације није уписан. Осим мање лакуне у 37. реду, већи део је добро очуван и релативно лако читљив. Међутим, крај документа је откинут, што онемогућује потпун увид у завршне формуле са евентуалним средствима овере. Од краја 38. реда оштећење се шири према средини, обухватајући добар део имунитетних одредаба и санкције, а вероватно и датум. Делимично је очуван само почетак првобитног потписа (разрешено: **БЬ ХРИСТѦ БОГѦ**), док о печату нема података.[2] С обзиром да по формулару и другим елементима садржаја углавном не одступа од других, иако малобројних познатих повеља Константина Драгаша, сматрамо да документ који је пред нама представља оригинал или савремену манастирску копију.

Текст оштећеног дела повеље реконструисао је крајем прве половине или средином XIX века хиландарски монах Никандар на хартији долепљеној на полеђину тако да физички „надокнађује“ изгубљени део документа. На основу већ бројних познатих примера неодрживости Никандрових допуна недостајућег текста хиландарских исправа, у науци се по правилу не поклања поверење датумима и потписима које је дописивао, тако да се са опрезом треба односити и према његовим интервенцијама у другим деловима оштећених докумената.[3] Такав је

так). Такође се наводи да текст има 47 редова, при чему очигледно није рачунат потпис. Са реконструкцијама монаха Никандра добија се укупно 50 редова, као што смо и означили у нашем издању: уметнути, 48. ред, садржи податак о месту издања, док се реконструисани потпис завршава у 50. реду. За филигран в. V. Mošin – S. Traljić, *Vodeni znakovi XIII i XIV vijeka* I, Zagreb 1957, 162, N° 6659 (репродукција на табли 787 друге књиге).

[2] Печат није сачуван ни на једној од 10 познатих повеља Драгашâ (9 словенских и једна грчка) за светогорске манастире. Само у два случаја коментатори су уочили трагове печаћења: на повељи Јована и Константина Св. Пантелејмону из 1374–75 (оба примерка, уп. *Archives de l'Athos* XII, *Actes de Pantéléèmôn*, ed. P. Lemerle, G. Dagron et S. Ćirković, Paris 1982, 169–172; за датум М. Живојиновић, *Драгаши и Света Гора*, ЗРВИ 43, 2006, 43) и на Константиновој даровници Вазнесењској цркви у Штипу из 1388 (*Actes de Pantéléèmôn*, 180–181).

[3] О монаху Никандру и његовим произвољним допунама завршних формула у документима Хиландарског архива М. Благојевић, *Господари Срба и Подунавља – прилог српској дипломатици*, ИГ 1–2 (1983) 43–52. Благојевићевом прегледу Никандрових интервенција додајемо дан, месец, место издања и потпис у повељи цара Уроша из 1366 (уп. С. Бојанин, *Повеља цара Стефана Уроша којом потврђује дар великог војводе Николе Стањевића манастиру Хиландару*, ССА 1, 2002, 103–115). Треба додуше напоменути да се Никандар потписао само у неколицини повеља рестаурираних и преписаних у XIX веку. Стога је могуће да је на том послу радило више особа, што би се дало утврдити тек систематском палеографском анализом.

случај и са нашом повељом: Никандров датум (Приштина, 20. јун 1379) и потпис („... Костандин, господар српски и Подунавља, брат деспота Јована Драгаша“) не могу се прихватити, док су његове интервенције у оквиру имунитетних одредаба и санкције у најмању руку непоуздане.

Никандар је сачинио и препис повеље, који се такође чува у Хиландарском архиву као Хил. 63/II, топографска сигнатура А 5/20. Састављен је на два листа хартије димензија 360 x 240 мм.[4] Текст овог преписа је потпун, али ни он не може да послужи при покушају реконструкције изгубљеног дела изворника. То је јасно и због чињенице да су у неким случајевима решења која нуди тешко прихватљива (в. ниже нап. 11, 13, 19 и 20), а на неколико места се разликују и од одговарајућих интервенција у предлошку (в. ниже нап. 19, 21, 22, 23, 25 и 26). Карактеристична је у том смислу санкција, коју је Никандар у препису знатно проширио у односу на допуне које је сам извршио у изворнику (в. ниже нап. 24), док снимак јасно показује да се првобитне казнене одредбе завршавају у 47. реду речју **апостоль** и да одмах следи вероватно почетак формуле датације: **И сиѥ за⟨писа се⟩** (или **сиѥ за⟨писаниѥ⟩**). Ови примери учвршћују уверење о непрецизности и произвољности интервенција хиландарског монаха у његовом настојању да уреди манастирски архив, а по њима се може закључити и да је наша повеља у време када се њоме бавио Никандар била очувана углавном у мери у којој то показују снимци којима данас располажемо (уп. ниже и коментар самог Никандра о стању документа).

Ранија издања

Повеља је до сада имала два издања, оба непотпуна и непоуздана. Први ју је објавио Стојан Новаковић, *Законски споменици*, 456–457. према препису Љубомира Ковачевића. По свом обичају Новаковић је изоставио аренгу и делове експозиције, као и завршетак санкције. Без икакве напомене прескочио је и међе дарованих села. Није увек јасно на основу чега је реконструисао оштећене делове, што је чинио такође без напомена – можда једноставно преузимајући Ковачевићев материјал. Изгубљени текст допунио је изгледа према Никандровом препису (в. ниже нап. 19, 20, 21, 25 и 26), док је на два места дао решења којих нема ни у Никандровим интервенцијама на изворнику, ни у препису (в. ниже нап. 16 и 17). Иако је штампао датум који је дописао Никандар (20. јун 1379),

[4] Податак из *Пописа* поменутог горе у нап. 1.

Новаковић у наслову без образложења повељу датује у 20. јун 1389. Упозорење на касније додати и „стога непоуздани“ текст односи се само на место издања и потпис.

Још мање употребљиво је издање у B. Korablev, *Actes de Chilandar* II, 538, бр. 63. Уз доста грешака у читању, текст повеље „српског деспота Константина“ је дат у скраћеном облику, при чему изостављање није увек назначено. Никандрови датум и потпис објављени су као интегрални део изворника, без напомене да се ради о каснијем додатку.

Документ описује Д. Синдик, *Српска средњовековна акта*, 65–66. Као и Новаковић, без посебног образложења помера Никандров датум 10 година унапред – 20. јун 1389 – стављајући га ипак опрезно у заграду.

Познате су нам три фотографије ове повеље: Архив САНУ, 8876–к96; Народна библиотека Србије, Ф 2791; Архив Србије, филм. Наше издање заснива се на снимку из Архива Србије, који дајемо у прилогу. У истој збирци налази се такође приложени снимак Никандровог преписа.

Текст повеље[*]

+ ⟨З⟩емльнаꙗ на земли ѡставльше и тлѣнних(ь) и прьстних(ь) ѡшьдше, придѣте вьзникнѣмь и на висот8 ѡчи вьзне|2|мь и ра-
з8м(ь) вьперимь,[5] гл(агол)юще кь прѣвѣчном8 и безначелном8 Ѻ[ть]ц8, бл(а)гом8 вл(а)д(ы)цѣ н(е)б(е)с(ь)ном8 и творц8 в(ь)сеѥ
5 твари |3| в(и)димиѥ и нев(и)димиѥ, единородном8 С(ы)н8 ѥго, кь надежди и похвалѣ рода хр(и)стиꙗньскаго, Г(о)сп(о)д8 Б(о)г8 и сп(а)с8 н(а)шем8 І(с8)с(8) Х(ри)с(т)8 и прѣ|4|с(ве)том8 и бл(а)гом8 и животворѣщом8 Д(8)х8 ѥго, вьпиюще: сл(а)ва тебѣ трьсв(е)таꙗ Троице вь ѥдином(ь) Б(о)ж(ь)ствѣ вь в(ѣ)ки, амин(ь). Пон(е)же |5|
10 бл(а)гоизволивь послави единороднаго С(ы)на твоѥго на землю сп(а)с(е)ниꙗ ради чл(овѣчь)скаго, недрь же т(е)бе бл(а)гаго Ѻ(ть)ца не ѿл8чив(ь) се.[6] |6| Любьзни І(с8)с(е) Х(ри)с(т)е, прѣвѣчни и безконьчни ц(а)р8, Г(о)с(под)и мои и творче, сьздателю вьсеѥ твари и в(ь)сакого д(и)ханиꙗ. Иже прѣславною |7| и в(ь)седрьжавною р8кою

[*] Редакција издања и превода: Татјана Суботин Голубовић.

[5] Парафраза икоса кондака самогласног, глас 6. службе Вазнесењу Господњем: *Триод цветнаѧ*, Москва 1992, рча (191).

[6] Мотив из славске стихире на великој вечерњи Вазнесења Господњег: *Зборник црквених богослужбених песама*, Београд 1971, 522.

в(ь)са сьдрьжеи и имѣки власть н(е)б(е)сним(ь) и земльним(ь), непрѣходими и неконьчаваѥми Г(о)с(под)ь сь С(ы)номь и сь |8| Д(ꙋ)хомь, вьсею дрьжавою покланѩѥми и слав(и)ми вь в(ѣ)ки, амин(ь).

В(ь)седрьжителю вишни, вл(а)д(ы)ко Г(о)с(под)и, вь люб(ь)в(и) си сьхранѩи мою д(ꙋ)шꙋ, иже бога|9|ти се прѣс(ве)таго имени твоѥго, вьсегда ꙋгодно твор(и)ти волю твою на в(ь)сако врѣме и живота моѥго данаго ми тобою, сладки Х(ри)с(т)е мои, |10| мнѣ же рабꙋ твоѥмꙋ, по велицѣи м(и)л(о)сти твоѥи. Нь ѡ, вл(а)д(ы)ко и твор(ь)че мои, азь рабь твои бл(а)говолѥниѥмь и щедримь |11| чл(овѣ)колюбиѥм(ь) ти, азь рабь Х(ри)с(т)ꙋ моѥмꙋ Костадинь, г(о)сп(од)ствꙋющꙋ ми вь земли данною ми т(о)бою сладки Х(ри)с(т)е мои, вѣмь те скора |12| вь м(и)л(о)сти и щедра на грѣшниѥ вь бл(а)го, прошꙋ и прип(а)даю кь ск(о)рои ти м(и)л(о)сти и кь пꙋчинѣ бл(аго)сти твоѥе, ꙗко чл(овѣ)колюбие |13| б(ы)ти ми вь пом(о)щь твоѥ дльготрьпѣниѥ: вь д(ь)нь испитаниꙗ ѡного страшнаго ч(а)са м(и)л(о)ср(ь)днима ѡчима вьзри на смѣренꙋю |14| мою д(ꙋ)шꙋ, ти же в(ь)седрьжителю сп(а)се мои. По м(и)л(о)сти твоѥго чл(овѣ)колюбиꙗ сиѥго д(а)ра и ждрѣбиꙗ прѣдрьжати, дарованнаго ми |15| т(о)бою сладки І(сꙋ)се. Величаю и прославлꙗю име твоѥ прѣс(ве)тоѥ и ѿ домꙋ слави твоѥе поп(е)чениѥ прошꙋ, елико силѣ вьзмож(ь)но |16| дарованоѥ ми т(о)бою, некли бих(ь) бл(а)госр(ь)диѥмь ти спод[о]блѥнь биль и сь ꙋгождьшим(ь) ти и в(е)селѥщих(ь) се вь св(ѣ)тѣ истиннѣ и прѣс(ве)ти |17| гл(а)сь твои ꙋслишаль: „Прид(ѣ)те бл(аго)с(ло)вени Ѡ[ть]ца моѥго, наслѣдꙋите ꙋготованноѥ Ц(а)р(ь)ство н(е)б(е)сноѥ“[7]. И сиꙗ сьмисливь г(о)сп(од)ство ми |18| изь глꙋбини ср[ь]д[ь]чниѥ и проразꙋмѣх(ь) гор(ь)ки и притрани час(ь) сьмр(ь)тни, како прѣдстати т(е)бе вл(а)д(ы)цѣ моѥмꙋ Х(ри)с(т)ꙋ, ꙗкоже бив(ь)ши прѣжде |19| древни ц(а)риѥ и г(о)сп(о)да и с(ве)ти прѣродителиѥ и родителиѥ г(о)сп(од)ства ми, иже сьдрьжеи скивьтра ц(а)р(ь)скаго и ѡбладающа землꙗми |20| и властели и воѥводами и саномь

[7] *Мт* 25, 34.

цр(ь)к(ь)вним(ь), патриꙗрси и в(ь)си св(е)щеници, сьмр(ь)тию
скон(ь)чаш(е) се и ничтоже полꙋчише мира |21| сего.[8] Ꙗко истини и
в(ь)сеср[ь]д[ь]чни сꙋродникь и брат г(о)сп(од)ства ми воєвода
50 Дмитрь кь вѣчномꙋ Твор(ь)цꙋ и некон(ь)чаваємꙋ |22| и немимохо-
димꙋ и в(ь)са мира сего ни вь что же вьмѣни и вл(а)д(ы)цѣ своємꙋ
Х(ри)с(т)ꙋ привеза се. И села иже єс(ть) изнаш(ь)ль брат
г(о)сп(од)ства ми вое|23|вода Дмитрь, иже мꙋ єс(ть) даровало
г(о)сп(од)ство ми за єг(о)во правовѣрно поработаниє, тѣмже прие
55 прошениє и м(о)лєниє в(ь)сеср(ь)д(ь)чною исти|24|ною и сь ꙋспѣ-
хом(ь) ср(ь)д(ь)чнимь и сь любовию раждеженою, ꙋспомен ꙋ
г(о)сп(од)ствꙋ ми си мали дарь прилож(и)ти Б(огороди)ци
Хиландарьскои:

|25| Село Козиꙗкь[9] с мет(о)хомь и сь в(ь)сѣми меꙗми и прави-
60 нами и сь виноград(о)мь и сь млини и с вокиємь. А се меꙗ села то-
га |26| Козиꙗка: з горнєга чела поемь ѡд Кривога Дола на Борови
Дол, тако и прѣз доль и прѣма града Козиꙗка распадь до стѣне
ниже |27| главе под Кꙋчюлатом(ь), т(е)ре на скокь, и ѡд тꙋда
прѣшьд доль мегю великом(ь) главом и мегю малом(ь), т(е)ре на
65 Денковꙋ нивꙋ, т(е)ре више пе|28|риволꙗ на Лалꙋловь стꙋденьць, та-
ко и низ рекꙋ Єльшницꙋ и до град(и)ща над Црьвꙋлємь и ѡд
градища на дѣль излѣтши, тако и |29| низ Габровь Доль и ѡд Габ-
рова Дола долꙋ на распꙋтиє и ѡд распꙋтиꙗ кои грѣде пꙋть ѡд
Црьвꙋлє, т(е)ре на град[и]ще все по дѣлꙋ мегю |30| Ѧрьгюрицом(ь) и
70 мегю Кар(ь)бин(ь)ци до прѣседлинє не дошьд еднога брьд(ь)чца, до
трѣхь камень станов(и)тихь, до краине прѣседлине и ѡд тꙋда |31|
сьврьнꙋвь ꙋпрѣкь на слатинꙋ и ѡд тꙋда прѣшьд Козиꙗщицꙋ на
камень кои постависмо конь грьма на пꙋти и ѡд тогаи камена
до|32|шьд на главич[и]цꙋ повєликꙋ з долнєга краꙗ грѣдеки не дошьд
75 Рад[а]ньщице и ѡд теи главице ꙋзьбрьдо прѣко на срѣдню главꙋ,
тако и |33| ⟨по⟩ хридꙋ[10] мегю Козиꙗком(ь) и мегю Р(а)данѡм(ь) на

[8] Уп. *Пс* 49, 17 и *Проп* 5, 15.
[9] Корабљов: Козіань.
[10] Никандар, препис: по охридꙋ.

ѹши ѹ Криви Доль. И село Рѹракь и тогаи села ѡтесь поемши ѡд Лалѹлова стѹ|34|деньца, тако и више полѣне на Горницѹ и ѡд Горнице више пошед над гдѹномь и ѡд гдѹнѥ ѹз доль до Припечаньске водѣнице и ѡд |35| водѣнице низь Ненѹловь Доль до град[и]ща и ѡд градища поемши низ дѣль на Вильски Дѹбь и ѡд тѹда дошьд глога на великѹ главѹ више |36| Предимир[ь]ць и ѡд теи главе пошьд низбрьдо по билѹ где слази срѣдни дѣль до горнѥга прѣхода ѹ Сѹхи Доль, тако и прѣко на Раганово |37| селище где сѣде ѹлигарци сь Раганом(ь) и сь млини села тога и с ⟨...⟩[11] и с мегами и сь всѣми правинами села тогаи. |38| И село Криви Доль за Сѹшевомь ѡнѹге ѹ шию с мегами и сь ѡтесомь и сь всѣми правинами села тогаи.

И таи села ⟨да сѹ⟩ Б(огороди)це Хила|39|ндарьске до д(ь)ни и до века ѹ помень г(о)сп(од)ства ми и бр(а)та ми воѥводе Дмитра и ѹ вѣчнѹю памет. С волѡм(ь) и сь хотѣни⟨⟨ѥмь⟩⟩[12] ⟨господства ми да ѥсть⟩[13] |40| неѡтемлѥмо ѡт домѹ пр(ѣ)ч(и)стиѥ Б(огороди)це Хиланда[рь]ске доклѣ с(ве)ти и б(о)ж(ь)ствьни манастир(ь) Хиландарь, ꙗкоже с(ве)ти ц(а)риѥ и прѣр⟨⟨ародитель(!) мои⟩⟩[14] |41| елико ѥс(ть) комѹ прилож(и)ти било ѹзможно. И таи села ѡсв(о)боди г(о)сп(од)ство ми ѡд всѣхь ⟨работь и⟩[15] поданькь велих(ь) ⟨⟨и малихь⟩⟩[16] |42| и ѡд псара и ѡд десетка всакога и ѡд сѣнокоса и ѡд травнине и ѡд жировнинѥ и ⟨ѡд ...⟩[17] и ѡд намет⟨ка⟩ ⟨⟨и ѡт града и провода⟩⟩[18] |43| и ѡд приселице и ѡд котла. И що се ѹч(и)ни глоба на тѣх(ь)зи селѣх(ь) да си ѥ цр⟨кь⟩вь волна. ⟨⟨И да не облада ними ни

[11] Реконструкција с приходомь у Никандровом препису није прихватљива.

[12] Никандрове реконструкције у изворнику смештене су у двоструке стреласте заграде.

[13] Могућа реконструкција (тако и Хил. 18 са истим формуларом – в. ниже дипломатичку анализу – уз кралѥвства ми уместо господства ми). У Никандровом препису мање вероватно и всѣми правинами.

[14] Никандар, препис: прародители мои. Одговарајуће место у Константиновој повељи Хил. 64: прѣродителиѥ господства ми (ред 25–26 издања у овој свесци).

[15] Тако и Никандар у препису (исто у Хил. 18 и повељи за Вазнесењску цркву са истим формуларом).

[16] Новаковић додаје: и одь позоба (тако и Хил. 18 и повеља за Вазнесењску цркву).

[17] Новаковић: поноса (тако и повеља за Вазнесењску цркву). Никандрова интервенција је нечитка.

[18] Тако и Новаковић.

100 кефалїа, ни кнезь, ни севасть⟩⟩ ⟨…⟩|44|ихь[19] г(о)сп(од)ство ми. И тѣмзи люд(е)мь, кои сѣде по селѣх(ь) више писаних(ь), за ⟨⟨ними никто да облада ѡт владꙋщихь господства моего⟩⟩ ⟨…⟩|45|конита.[20]

Кто ли хощет или наваждениѥмь, или коимь ꙋх⟨⟨ищренїемь дїаволскимь, или по наговорꙋ злихь человѣкь ѡтети що⟩⟩ ⟨…⟩[21]|46|

105 ⟨Г⟩(о)сп(о)дь Б(о)гь и пр(ѣ)ч(и)стаꙗ ѥго М(а)ти бл(а)годѣтелница и застꙋпн⟨и⟩⟨⟨ца[22] и да има клѧтвꙋ с(вѧ)тыхь о(ть)ць[23] иже в҃ Никеи и всѣхь с(вѧ)тыхь⟩⟩ |47| ⟨и⟩ ѡд Д҃ ѥванг(е)листь и ѡд ВІ҃ врьховних(ь) ап(о)ст(о)ль.[24]

И сиѥ за⟨⟨писа се в҃ лѣто ѿ созданїѧ мира ҂ѕ҃ ѕ҃ п҃ з҃, иꙋнїѧ к҃

110 ден(ь) |48| ѹ градѣ Прищинѣ.[25]

|49| + ⟩⟩ ВЬ ХР(И)С(Т)А Б(ОГ)А ⟨⟨БЛ(А)ГОВѢРНЫИ[26] КѢСТАНДИНЬ ГОСПОДАРЬ СЕРБСКЇИ И ПОДꙋНАЮ, |50| БРАТЪ ДЕСПОТА ІѢАННА ДРАГАША[27]⟩⟩

Белешке са полеђине долепљене хартије даје Д. Синдик, *Српска средњовековна акта*, 65–66. Осим инвентарских бројева и године од

---

[19] Никандар у препису после севасть: ни ѡт прочїихь господства моего. Новаковић: ни оть прочихь господство ми. Судећи по падежу последње речи, реченица је била срочена другачије.

[20] Никандар, препис: никогда; тако и Новаковић. Мало вероватно, с обзиром да се реченица изгледа завршава речју (ꙋ)законита.

[21] Никандар, препис: ѡт више писанних нами, таковаго да поразить; тако и Новаковић (са оть уместо ѡт). Хил. 18: „ ... ѹхыщренымь диꙗвол҃скымь, разорити сиѥ записаниѥ, таковыѥ да разорить Господь Богь...“; Хил. 64 (ред 27): „ ... ꙋхищрениѥмь диꙗволимь, разорити сиѥ записаниѥ...“.

[22] Никандар у препису додаје: хиландарска.

[23] Никандар у препису додаје: ти҃и.

[24] Никандар у препису додаје: и да есть причтень Іꙋдѣ предателю и Арїю и к҃ тѣмь, иже рекоша „кровь его на нась и на чадѣхь нашихь“ (*Мт* 27,25) и да има клѧтвꙋ с(вѧ)таго Сѵмеона и с(вѧ)тытелѧ Саввы, аминь.

[25] Никандар, препис: ѹ Прищинѣ; тако и Новаковић и Корабљов. Формула датума у повељи за Вазнесењску цркву: „ ... И сиѥ записа и ѹтврьди господство ми... (месец, дан, место, година).

[26] Никандар у препису додаје: И ХРИСТОЛЮБИВЫИ; тако и Новаковић и Корабљов.

[27] Од првобитног потписа видљиви су само делови слова В, Ь, Х са надредним С, затим Б и А са титлама, као и још једна титла у продужетку. Никандар је слова допунио, уписавши О уместо Ь, и додао остатак почев од речи БЛ(А)ГОВѢРНЫИ. Крст пред потписом извео је такође Никандар.

стварања света коју је уписао Успенски, ту је регест монаха Никандра, који преносимо према фотографији Народне библиотеке Србије:

Сеи хрисовѹль есть господара Костандина, брата Іwанна деспота, |2| **едва не во всѧ истлѣвшїи ветхостїю. И дань есть монастирю нашемѹ** |3| **и пишеть како дарѹеть три села в҃ державѣ своеи Хиландарѹ по про**|4|**шенїю воеводи егѡ Димитрїѧ и ѡписѹе тамо села по синорамъ всѧ.** |5| **И копїе его, в҃ немь тоже ꙗсно пишеть.**

Превод повеље

Оставивши на земљи [оно што је] земаљско и удаљивши се од пропадљивог и трошног, прићите да се усправимо и у висине подигнемо очи и уперимо разум,[28] обраћајући се превечном и беспочетном Оцу, благом владики небеском и творцу свега видљивог и невидљивог, јединородном Сину његовом, нади и похвали хришћанског рода, Господу Богу и спасу нашем Исусу Христу и пресветом и благом и животворном Духу његовом, узвикујући: слава теби трисвета Тројице у једном Божанству у векове, амин. Јер када си благоизволео да пошаљеш твог јединородног Сина на земљу ради људског спасења, он се не одвоји од недара твојих, благи Оче.[29] Драги Исусе Христе, превечни и бесконачни царе, Господе мој и творче, саздатељу све твари и свих бића. [А] онај који преславном и сведржитељном руком свиме управља и има власт над небеским и земаљским [стварима], непролазни и бесмртни Господ са Сином и са Духом – њему се свом снагом клањамо и славимо га у векове, амин.

Сведржитељу вишњи, владико Господе, у љубави својој чувај моју душу, јер бојећи се твог пресветог имена увек ми је мило да извршавам твоју вољу у све дане мог живота који си ми дао, слатки Христе мој, мени слузи твом, по твојој великој милости. Али, о владико и творче мој, ја слуга твој по твојој доброј вољи и милосрдном човекољубљу, ја слуга Христа мог Костадин, који владам у земљи коју си ми дао слатки Христе мој, знам да си брз у милости и дарежљив у добру према грешницима, [те] молим и падам на колена пред твојом хитром милошћу и пучином твоје доброте, да би ми твоје човекољубље и дуготрпљење били на помоћ: у дан суда оног страшног часа погледај милосрдним очима на моју смерну душу, ти сведржитељу [и] спасе мој. [И] да по

[28] В. горе нап. 5.
[29] В. горе нап. 6.

милости твога човекољубља држим овај дар и удео који си ми даровао ти, слатки Исусе. Величам и прослављам твоје пресвето име и старам се о дому твоје славе колико је могуће према снази коју си ми даровао, да бих твојом добротом био удостојен и са твојим угодницима који се веселе у светлости истине [и ја] зачуо твој пресвети глас: „Ходите благословени Оца мојега, примите припремљено Царство небеско“ (*Мт* 25, 34). И промисливши ово господство ми у дубини срца, погледах на горки и страшни смртни час када ћу стати пред тебе, владику мог Христа, као што и некадашњи древни цареви и господа и свети прародитељи и родитељи господства ми, који су држали царски скиптар и владали земљама и властелом и војводама и црквеним достојанством – патријарси и сви свештеници – смрћу скончаше и ништа не понеше са овога света.[30] Тако је и истински и веома вољени сродник и брат господства ми војвода Дмитар [отишао] вечном Творцу, бесмртном и неизбежном, не марећи за сва земаљска [добра], и придружио се владики своме Христу. А села која је стекао брат господства ми војвода Дмитар, која му је даровало господство ми за његову правоверну службу, за њих примих молбу и мољење истински усрдно и од срца и љубављу подстакнуто, [јер] спомену господству ми да тај мали дар приложим Богородици Хиландарској:

Село Козјак са метохом и са свим међама и правима и са виноградом, млиновима и вођњацима. А ово је међа тог села Козјака: пошавши од горњег чела, од Кривог Дола на Боров Дол, тако и кроз долину према раселини града Козјака до стене ниже главе под Кучулатом, затим на вис и одатле прешавши долину између велике и мале главе, затим на Денкову њиву, затим више баште на Лалулов извор, тако и низ реку Јелашницу и до градишта над Црвуљем; и од градишта узашавши на брег, тако и низ Габров Дол; и од Габровог Дола доле на раскршће; и од раскршћа путем који води од Црвуље, затим на градиште све по брегу између Аргјурице и Карбинаца до превоја док се дође до једног брдашца, до три постављена камена, до краја превоја и одатле вратившши се попреко на слатину и одатле прешавши Козјаштицу на камен који постависмо код грма на путу; и од тог камена дошавши на повећу главичицу идући с доњег краја док се не дође до Раданштице; и од те главице узбрдо преко на средњу главу, тако и по гребену између Козјака и Радана на Уши у Криви Дол. И село Рурак и отес тог села пошавши од Лалуловог извора, тако и више пољане на Горницу; и од Горни-

[30] В. горе нап. 8.

це пошавши навише изнад смокве; и од смокве уз долину до Припечанске воденице; и од воденице низ Ненулов Дол до градишта; и од градишта пошавши низ брег на Вилски Дуб; и одатле дошавши до глога на велику главу више Предимираца; и од те главе пошавши низбрдо по коси где силази средњи брежуљак до горњег прелаза у Сухи Дол, тако и преко на Рајаново селиште где седе пчелари са Рајаном и са млиновима тог села и са [...] и са међама и свим правима тог села. И село Криви Дол иза Сушева путем кроз усек са међама и отесом и са свим правима тог села.

И та села да су [у поседу] Богородице Хиландарске заувек и довека за спомен господства ми и брата ми војводе Дмитра и у вечни помен. Вољом и жељом [господства ми да је][31] неотуђиво од дома пречисте Богородице Хиландарске докле год постоји свети и божанствени Манастир Хиландар, као што су и свети цареви и ⟨прародитељи моји⟩[32] прилагали, колико је ко могао. И та села је ослободило господство ми свих работа и дажбина великих ⟨и малих⟩[33] и од псара и од сваког десетка и од сенокоса и од травнине и од жировнине и од [...][34] и од намета ⟨и од града и провода⟩ и од приселице и од котла. И ако се та села оглобе, да тим [приходом] располаже црква. ⟨И да над њима нема власт ни кефалија, ни кнез, ни севаст⟩ [...] господство ми.[35] И над људима који настањују горе поменута села ⟨нико да нема власт од моћника у мом господству⟩ [...].[36]

А ко усхте, било да је подстакнут неком ђаволском преваром, ⟨или по наговору злих људи, да отме нешто⟩[37] [...] Господ Бог и пречиста његова Мати доброчинитељка и заступница ⟨и да има клетву светих отаца никејских и свих светих⟩ и четворице јеванђелиста и дванаесторице врховних апостола.

А ово је ⟨записано године од стварања света 6887, 20. дана јуна у граду Приштини⟩.[38]

У ХРИСТА БОГА ⟨БЛАГОВЕРНИ КОСТАНДИН, ГОСПОДАР СРПСКИ И ПОДУНАВЉА, БРАТ ДЕСПОТА ЈОВАНА ДРАГАША⟩

---

[31] В. горе нап. 13.
[32] Никандрове реконструкције овде су смештене у стреласте заграде.
[33] В. горе нап. 16.
[34] В. горе нап. 17.
[35] В. горе нап. 19.
[36] В. горе нап. 20.
[37] В. горе нап. 21.
[38] В. горе нап. 25.

Превод Никандровог регеста на полеђини:

Ово је хрисовуљ господара Костандина, брата Јована деспота, безмало сав пропао од старости. И дат је нашем манастиру и пише како дарује Хиландару три села у својој држави на молбу свог војводе Димитрија и описује тамо сва села по границама. И копија његова у којој то јасно пише.

Дипломатичка анализа

Документ, чији назив у тексту није сачуван,[39] почиње симболичком инвокацијом. **Аренга Землнаꙗ (на) земли ѡставльше** једна је од најчешће коришћених, у три основне варијанте, у српском дипломатичком материјалу. Њену најстарију верзију срећемо у повељи краља Милутина за Хрусијски пирг Вазнесења Христовог из 1313–16.[40] Од неколико цитата и мотива из службе празнику коме је посвећен пирг, у верзији употребљеној у нашем документу сачувала су се два (в. горе нап. 5 и 6). Међутим, исправа из које се верзија ове аренге готово дословце понавља у Константиновој није поменута Милутинова, већ повеља краља Душана Хиландару из фебруара 1340 (Хил. 18).[41] То је опширан текст који започиње у квазилитургијском тону са елементима службе Вазнесењу, а наставља се нарацијом у облику молитве Христу са мотивима страшног суда и сучељавања са „смртним часом“. Константин Драгаш ју је употребио у још две повеље које је издао самостално: Вазнесењској цркви у Штипу од 26. марта 1388. и Хиландару за села у околини Врања (Хил. 64), чији датум није сачуван.[42]

---

[39] То је можда **записаниѥ**, в. горе стр. 113 и нап. 21 и 25. Уп. и одговарајуће место у санкцији повеље за Вазнесењску цркву у Штипу: Ј. Шафарик, *Стара српска писма из руског манастира Св. Пантелеимона у Светој Гори*, Гласник СУД 7/24 (1868) 271.

[40] Издање и коментар: *Споменици на Македонија* I, 324–332.

[41] Издање и коментар: С. Марјановић-Душанић – Т. Суботин-Голубовић, *Повеља краља Стефана Душана о поклону Хиландару цркве Св. Ђорђа и села Полошко*, ССА 6 (2007) 55–67. У међувремену, „Милутинову“ верзију уз извесне варијације краљ Душан понавља у својој повељи за Хрусију из око 1336–37 (сачувани оригинал /?/ и два преписа: изд. *Споменици на Македонија* I, 351–358; уп. Л. Славева – В. Мошин, *Српски грамоти*, 269–273). Друга верзија аренге јавља се у две исправе Стефана Дечанског за Хиландар из 1327: С. Мишић, *Повеља краља Стефана Уроша III манастиру Хиландару*, ССА 5 (2006) 65–81 (два примерка, датум 08.02); С. Мишић, *Хрисовуља краља Стефана Уроша III Хиландару*, ССА 2 (2003) 29–40 (датум 09. јул).

[42] Издања: Ј. Шафарик, *Стара српска писма из Св. Пантелеимона*, 266–271. и *Акты русского на Святомъ Аѳоне монастыря Св. великомученика и целителя Пантелеймона*, Киевъ 1873, 388–393; уп. *Actes de Pantéléèmôn*, 180–181 (повеља Ваз-

Душановом повељом из 1340. Хиландар је добио Цркву Св. Ђорђа у Полошком у помен покојног Јована Драгушина, сина деспота Елтимира и високог феудалца на српском двору, можда у сродству са династијом Немањићâ, чија је црква била задужбина и гробно место.[43] У бугарској науци изнета је претпоставка о родбинској вези Драгушиновој са Драгашима, који су своје породично име можда добили по његовом сину.[44] Чињеница је да облашћу источно од Прилепа која је припадала Драгушину касније управља Константин Драгаш, што се види и из повеље коју је 1374–75. издао Св. Пантелејмону са братом Јованом, самостално дарујући руском манастиру тамошње поседе – управо оне које је Душан 1340. потврдио Хиландару.[45] Могуће је да о блиском односу и некој врсти сукцесије између две великашке породице у Македонији сведочи и употреба аренге из 1340. у четири повеље Драгашâ, од којих је три издао сам Константин. Она, међутим, у документ којим се бавимо није ушла, чини нам се, само простим преузимањем формулара, већ и због тога што својом садржином одговара околностима које су претходиле његовом издавању. Као текст пригодан чину задушног даривања, она је у Константиновој повељи, посвећена једном такође преминулом дародавцу – штипском војводи Дмитру.[46]

Аренга/нарација завршава се у 21. реду, а на њу се надовезује **експозиција** (ред 21–24) у којој ауктор говори о свом „веома вољеном сроднику и брату“ војводи Дмитру, чија села прилаже Хиландару. После приче о страшном суду и смртном часу, коме није избегао ниједан монарх, војвода или јерарх, каже се да се и он „привезао Христу“. С

несењској цркви); следећи наш прилог у овој свесци (Хил. 64). Ову верзију аренге **Земльнаꙗ (на) земли ѡставльше** у нешто краћем облику (без мотива „смртног часа“) налазимо и у једном старијем документу канцеларије Драгашâ, који су браћа Јован и Константин заједно издала Хиландару 1. јуна 1377 (Хил. 62; С. Новаковић, *Законски споменици*, 452–453 – извод; текст у целини био нам је доступан преко фотографије АСАНУ 8876–к94).

[43] С. Марјановић-Душанић – Т. Суботин-Голубовић, *Повеља краља Стефана Душана*, 55; 64–66 (о Јовану Драгушину).

[44] Х. Матанов, *Княжеството на Драгаши. Към историята на Североизточна Македония в предосманската епоха*, София 1997, 33–37.

[45] Издања: Ј. Шафарик, *Стара српска писма из Св. Пантелеимона*, 253–256. и *Акты Пантелеймона*, 374–377; уп. Х. Матанов, *Княжеството на Драгаши*, 33–34; 101–102; С. Марјановић-Душанић – Т. Суботин-Голубовић, *Повеља краља Стефана Душана*, 67; *Actes de Pantéléèmôn*, 169–172.

[46] О карактеру аренге и нарације која јој следи уп. С. Марјановић-Душанић – Т. Суботин-Голубовић, *Повеља краља Стефана Душана*, 61–62.

обзиром на напред речено, намеће се закључак да повеља која је пред нама представља правну реализацију *donatio post mortem*, иако су у науци изнета и мишљења да су у диспозицији набројана села Хиландару додељена после Дмитровог замонашења.[47] Посматрана изоловано, експозиција заиста оставља дилему, јер одаје утисак да дародавац сам интервенише код ауктора, не помињући га експлицитно ни као покојника, ни као монаха (ред 22–24). Исти је случај са поменутом повељом Константина Драгаша од 26. марта 1388, којом се, уз готово идентичан текст аренге, нарације и експозиције, Цркви Вазнесења Христовог у Штипу потврђују прилози њеног оснивача – опет војводе Дмитра. Мање варијације у излагању не дају велики допринос решењу недоумице, поготову што верзија у повељи за штипску цркву можда пре сугерише смрт дародавца (**и вса мира ѡставль**; тако и у Хил. 18 о Драгушину),[48] а она у нашем документу његово замонашење (**и вьса мира сего ни вь что же вьмѣни**, ред 22). И док је у Хил. 18 јасно да код ауктора интервенише трећа особа, покојникова мајка, петиција обе Константинове исправе говори о Дмитру као наизглед активном учеснику правне радње.[49] Али та молба је, усуђујемо се на претпоставку, могла бити упућена и раније, у овом случају пре смрти петента.[50] А она је, чини нам се, ипак потврђена у даљем тексту наше повеље и то на крају диспозиције, пред набрајање имунитетних одредаба, где се каже да су села приложена **ȣ помень господства ми и брата ми воєводе Дмитра и ȣ вѣчнȣю паметь** (ред 39) – под условом да се израз **вѣчнаꙗ паметь** односи на Дмитра, као што се у идентичној формулацији Хил. 18 односи на Драгушина.[51]

---

[47] Мишљења изнета у литератури наводимо у одељку *Просопографски подаци*, где ће о том питању бити још речи.

[48] J. Шафарик, *Стара српска писма из Св. Пантелеимона*, 267; С. Марјановић-Душанић – Т. Суботин-Голубовић, *Повеља краља Стефана Душана*, 57, ред 32–33.

[49] С. Марјановић-Душанић – Т. Суботин-Голубовић, *Повеља краља Стефана Душана*, 57–58, ред 35–37; J. Шафарик, *Стара српска писма из Св. Пантелеимона*, 268; в. горе, ред 24.

[50] Можда још у тренутку када је Константин села даровао Дмитру, како се у повељи каже, **за ѥгово правовѣрно поработаниѥ** (ред 23). Поред Хил. 18 познат нам је још један случај у коме се умрли дародавац не помиње и експлицитно као покојник: повеља краља Душана из 1340(?) Манастиру Св. Николе на Врањини, издата у F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 113–114; уп. Ђ. Бубало, *Средњовековни архив манастира Врањине (прилог реконструкцији)*, ССА 5 (2006) 263–265.

[51] С. Марјановић-Душанић – Т. Суботин-Голубовић, *Повеља краља Стефана Душана*, 58, ред 42. Сматрамо да би тумачењу дела текста о Дмитровој судбини важан допринос могло дати разумевање значења синтагме „привезати се Христу“, коју би вредело потражити и у вандипломатичким изворима. Пример из Хиландарске повеље Стефана Немање, наведен у Ђ. Бубало, *Прилози српској дипломатици*, Хи-

У **диспозитиву** су три села у околини Штипа, која добија Хиландар, записана уз подробно навођење међа (ред 25–38). Њих је, по казивању исправе, Константин Драгаш некада даровао војводи Дмитру **за ѥгово правовѣрно поработаниѥ** (ред 23). Следе имунитетне одредбе, чији текст није сачуван у целини, а делом се можда може реконструисати уз помоћ већ помињаних докумената са истим формуларом: Хил. 18 и повеље за Вазнесењску цркву из 1388 (в. горе нап. 13, 15, 16 и 17). Сличан је случај са изгубљеним деловима духовне **санкције**, која је вероватно почињала као она у Хил. 18 и Хил. 64 (в. горе, нап. 21). Као што смо у уводу већ напоменули, **потпис** који је на долепљеној хартији додао монах Никандар у XIX веку у науци је с правом одбачен.[52] Судећи по сачуваним Константиновим потписима у исправама које је издавао са мајком Евдокијом или сам, иза делимично очуваног **ВЬ ХРИСТА БОГА** требало би да следи **БЛАГОВѢРНЫ ГОСПОДИНЬ КОСТАДИНЬ**.[53]

Питање места и датума издавања. – У литератури је више пута указано на чињеницу да повеља није могла бити издата у Приштини, како је забележио Никандар, пошто тај град Драгашима никада није припадао.[54] Реконструисани датум (20. јун 1379) такође се не може прихватити, иако има и научника који га не сматрају спорним.[55] Упркос неколико покушаја да се исправа прецизно или приближно датује, ово питање остаје отворено. Горе поменуто померање за 10 година

ландарски зборник 12 (2008) 74. у прилог мишљењу да се Дмитар замонашио, у овом случају, мислимо, није одговарајући. Јесте међутим други, на истом месту, који се односи на формулу **и вьса мира сего ни вь что же вьмѣни**, карактеристичну као мотив за ступање у манастир.

[52] М. Благојевић, *Господари Срба и Подунавља*, 46–47.

[53] Тако у повељама Хиландару за Архиљевицу (1378/79. или 1380/81, Хил. 65; F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 190–193), Хиландару за Лесново (15. август 1381, Хил. 68; B. Korablev, *Actes de Chilandar* II, 542–543) и Вазнесењској цркви у Штипу (26. март 1388). У повељи за Ивирон из око 1380. у потпису стоји само **Господинь Ѡстадинь**: М. Живојиновић – Т. Суботин-Голубовић, *Акт господина Константина Драгаша и царице Евдокије манастиру Ивирону (13. јануар, око 1380)*, Хиландарски зборник 11 (2004) 287–294. Интитулација у нашој повељи гласи једноставно **азь рабь Христѹ моѥмѹ Костадинь** (ред 11), док је титула „господин“ у тексту присутна у облику **господство ми**.

[54] М. Благојевић, *Господари Срба и Подунавља*, 46; Х. Матанов, *Княжеството на Драгаши*, 127; Ђ. Бубало, *Прилози српској дипломатици*, 73.

[55] Е. П. Наумов, *Дарбените грамоти на Дејановики*, Историја 20–2 (1984) 222; Х. Матанов, *Княжеството на Драгаши*, 125; 244; 257–259; М. Шуица, *Немирно доба српског средњег века. Властела српских обласних господара*, Београд 2000, 61; *СБР* 3, 300 (М. Шуица).

унапред код Новаковића и Синдика није образложено, мада се овај други изгледа прећутно ослања на водени знак, потврђен 1388, али и 1389. године (в. горе нап. 1). На другом месту узима се „по свој прилици крај девете деценије XIV века (1388?)“, такође без аргументације.[56] Проблемом се најподробније бавио Ђорђе Бубало, посветивши му један одељак у већ цитираном раду из 2008. године.[57] Одбацивши Никандрову реконструкцију и претходне покушаје датовања, не нашавши поуздани ослонац ни у поређењу рукописа са другим повељама Драгашâ (у шта смо се анализом и сами уверили), закључке је донео онако како је за сада једино могуће – на основу садржаја самог документа и његовог односа са осталима који потичу из исте канцеларије. У том смислу јак аргумент представља запажање да Константин повељу издаје сам, без помена брата и мајке, што би према расположивом материјалу значило да она потиче из времена после 1381.[58] Томе бисмо додали и чињеницу да избор аренги у повељама Драгашâ показује одређену правилност: оне у којима се појављује Евдокија почињу преамбулом **Понеже ѹбо многихъ и великихъ даровъ насладихомъ се ѿ владики нашего Христа**... (наведено према издању исправе за Ивирон), док у онима чији је ауктор сам Константин налазимо аренгу **Земльнаꙗ (на) земли ѡставльше**.[59] С обзи-

[56] М. Живојиновић, *Драгаши и Света Гора*, 51. У свом ранијем раду иста, *Властелинство манастира Хиландара у средњем веку*, Манастир Хиландар, прир. Г. Суботић, Београд 1998, 81. наводи годину 1389.

[57] Ђ. Бубало, *Прилози српској дипломатици. 2. Датум издавања хрисовуље Константина Драгаша о поклону војводе Дмитра манастиру Хиландару*, 72–74.

[58] *Исто*, 73. Последњи документи у којима се јавља Константинов брат деспот Јован носе датуме 1376/77 (Св. Пантелејмону, изд. Ј. Шафарик, *Стара српска писма из Св. Пантелеимона*, 249–252; *Акты Пантелеймона*, 370–373; коментар: *Actes de Pantéléèmôn*, 172–174) и 01. јуна 1377 (Хиландару, изд. горе у нап. 42). Са мајком Евдокијом Константин је издао повеље Ивирону 13. јануара око 1380. и Хиландару 1378/79. или 1380/81; Евдокија се помиње и у повељи Хиландару од 15. августа 1381 (за издања в. горе нап. 53).

[59] У овај „систем“ не уклапа се повеља Хиландару за Лесново од 15. августа 1381 (непотпуно издање горе у нап. 53; снимак: АСАНУ 8876–к101). Осим аренге **По неизрѣченномоу милосердию и чловѣколюбию владики моего Іисоуса Христа**, која није присутна у другим исправама канцеларије Драгашâ, овај документ поседује још неке елементе на основу којих се, чини нам се, може изразити сумња у његову традицију. Имајући у виду да се у осталим повељама где се помиње Евдокија она редовно јавља у интитулацији и то на првом месту, делује необично што се овде као ауктор наводи само Константин, при чему се тек у експозицији каже да се он са мајком „договорио“ о правној радњи. Осим наведеног, још неке одлике (водени знак из 1388, по Д. Синдику, *Српска средњовековна акта*, 70; одсуство печата, без трагова; формалне греш-

ром на то да од ових једино повеља за Вазнесењску цркву у Штипу има поуздани датум – 26. март 1388. – а такође говори о прилозима војводе Дмитра, Ђ. Бубало је с правом узима за главни хронолошки ослонац и предлаже годину 1388. као „највероватнију“ у којој је издата наша исправа.[60] На истом месту изражава и претпоставку да су две повеље могле настати истовремено у Штипу.

Ако се усудимо на корак даље и покушамо да предложимо *terminus post quem*, могли бисмо да се још једном осврнемо на формулар и по њему закључимо да је од две повеље старија она за штипску цркву. Аренгу са мотивима празника Вазнесења Христовог и нарацијом прилагођеном чину задушног даривања Константин је можда први пут употребио у њој и то из два разлога: посвета храма и смрт дародавца. Она је затим могла бити искоришћена у две истом приликом или нешто касније издатим повељама за Хиландар, нашој и оној о поклонима сēла око Врања (Хил. 64).[61] На крају нам низ наведених аргумената ex silentio, уз године које сугерише водени знак, ипак не дозвољава више од опрезног датовања исправе којом се бавимо у време 1388–89(?).

Просопографски подаци

Господин Константин, *114* (страна), 25 (ред у издању); *118*, 112 – Костадин, Костандин по Никандру Син севастократора и затим деспота Дејана и Евдокије, брат деспота Јована, Константин Драгаш био је

ке у тексту) и чињеница да се подаци изложени у необично сроченој експозицији, као и резултат правне радње – потчињавање, тј. „враћање“ Манастира Леснова Хиландару – не могу контролисати у другим изворима (уп. М. Благојевић, *Државна управа у српским средњовековним земљама*, Београд 2001, 162–165; С. Ћирковић, *Штип у XIV веку*, Зборник на трудови посветени на академикот Михаило Апостолски по повод 75-годишнината од животот, Скопје 1986, 31; С. Габелић, *Манастир Лесново*, Београд 1998, 36–39), наводе нас да се према овом документу за сада односимо са опрезом.

[60] Ђ. Бубало, *Прилози српској дипломатици*, 74.

[61] Исцрпљивање и последње претпоставке враћају нас Никандровој реконструкцији. Познат нам је наиме један случај у коме је хиландарски монах дописао исправну годину (не зна се да ли и месец и дан), ону која је сачувана и у изворном тексту. То је повеља цара Уроша из 1366, поменута горе у нап. 3. Али ако је и имао увид у данас изгубљени део Константиновог документа, што нам уосталом делује мало вероватно (уп. горе стр. 113–114), Никандрова година 1379. из разлога изнетих у претходној дискусији не може бити тачна. Тада остаје могућност да је у формули године погрешно интерпретирао једно слово, уписавши **П** уместо **Ч**, те да би, с обзиром на месец и дан, тачна била година 1389 (**ѕѡпз** = 1379, **ѕѡчз** = 1389; тако можда и у Хил. 64: **ѕѡпи** = 1380, **ѕѡчи** = 1390).

један од најзначајнијих обласних господара на територији некадашњег Српског царства.[62] Упркос томе, о пореклу и судбини чланова његове уже породице, у науци постоје отворена питања.[63] Као што су нејасни време и околности осамостаљивања деспота Дејана у североисточној Македонији, тако извори не расветљавају у довољној мери ни однос између браће у управљању очевим наследством. У годинама непосредно после Маричке битке (1371–73) на том подручју се помиње само Јован, док се из њиховог првог заједничког документа може наслутити да је Константин у крајевима јужно од Дејанове баштине (област Брегалнице, Струмице и Црне реке) имао самосталну власт.[64] Тек од 1377. године, када се деспот Јован последњи пут помиње у изворима, Константин је без сумње једини владар подручја које се протезало отприлике између Струме и Вардара и од Врања до Дојранског језера.[65] Његова титула, посведочена у нашој и другим повељама за светогорске манастире, била је и остала „господин“.[66] О Константиновом значајном положају у хијерархији хришћанских владара југоисточне Европе сведоче блиске везе са византијским светом: вероватно после октобра 1386. или 1387. оженио се по други пут и то трапезунтском принцезом Евдокијом Комнином, а у фебруару 1392. удао је своју кћер из првог

---

[62] Колико нам је познато, име Дејановићи које се за браћу Јована и Константина понекад користи у литератури, у изворима није посведочено. Уп. Г. Острогорски, *Господин Константин Драгаш*, Зборник ФФ у Београду 7–1 (1963) 289.

[63] О тим питањима, којима се овде не можемо бавити, в. доле наведену литературу. Поменућемо само да у српској науци углавном усвојено мишљење да је Евдокија замонашена сестра цара Душана Теодора не прихвата Х. Матанов, *Княжеството на Драгаши*, 16 и даље.

[64] Реч је о повељи за Св. Пантелејмон из 1374–75, в. горе нап. 45. О таквом односу би сведочило и тзв. судско решење из Струмице, издато 1375/76 (А. Соловјев, *Одабрани споменици*, 169–171). Уп. Х. Матанов, *Княжеството на Драгаши*, 118–119.

[65] Браћа су заједно издала повеље Хиландару 1. јуна 1377. и Св. Пантелејмону (са мајком) 1376/77 (издања горе у нап. 42 и 58). Већ у октобру 1377. у једном грчком документу о Мелнику помиње се само Константин. О томе Х. Матанов, *Княжеството на Драгаши*, 120–121, који додуше на истом месту узима Никандров датум из наше повеље као још један доказ Константинове самосталне власти крајем 70–тих година XIV века. О могућности да се Јован замонашио: *исто*, 122 (прихвата М. Живојиновић, *Драгаши и Света Гора*, 54). Карта области Драгашâ: Х. Матанов, *Княжеството на Драгаши*, 169. и детаљније М. Живојиновић, *Драгаши и Света Гора*, 52.

[66] Уп. И. Ђурић, *„Ектесис неа“ – византијски приручник за „питакиа“ о српском патријарху и неким феудалцима крајем XIV века*, Зборник ФФ 12–1 (1974) 430–431.

брака Јелену за византијског цара Манојла II Палеолога.[67] Иако се не доводи у питање његов вазални однос према Османском царству, није јасно када и под каквим околностима је „држава“ којом је управљао Константин дошла под врховну власт султана. Геополитичка ситуација и османски наративни извори, иако углавном хронолошки несигурни, не остављају дилему да се то догодило убрзо после Маричке битке 1371, дакле у време док се као носилац власти помиње његов брат Јован.[68] У сачуваним документарним изворима о том вазалном односу јасно говори тек последња Константинова повеља – она коју је на грчком издао Манастиру Ватопеду у октобру 1393.[69] Не може се са сигурношћу тврдити да ли је и колико пута учествовао у османским војним акцијама, на шта су султанови вазали по правилу били обавезни. Свакако последњи пут Константин Драгаш се у турском табору нашао при походу на Влашку, када је и погинуо у бици на Ровинама 17. маја 1395.

Литература: Г. Острогорски, *Господин Константин Драгаш*, 287–294; Р. Михаљчић, *Крај Српског царства*, Београд 1989, 201–215; Х. Матанов, *Княжеството на Драгаши*, passim.

Војвода Дмитар, *116*, 50, 54; *117*, 89 – Повеља којом се бавимо и она за Вазнесењску цркву у Штипу основни су извори о војводи Дмитру као истакнутом великашу у области Драгашâ. По сведочењу наше исправе, он Хиландару оставља три села у региону Штипа, која му је ауктор уступио за **правовѣрно поработаниѥ**, док други документ показује да је у том граду и у његовој непосредној околини стекао сразмерно велику имовину и подигао цркву. У оба документа Константин Драгаш га назива својим „братом“. И поред опреза који налажу специфичности средњовековне сродствене терминологије, формула „сродник и брат“, која се у нашој повељи јавља код првог помена војводе Дмитра (ред 21), могла би се разумети као доказ крвног сродства.[70] Овим питањем се најподробније бавио Христо Матанов, који износи мишљење да је Дмитар био Константинов полубрат. По њему, он је Дејанов син из

[67] О томе подробно Х. Матанов, *Княжеството на Драгаши*, 144–149; 260–285 (*terminus post quem* венчања са Евдокијом аутор на два места наводи различито). Константинова прва супруга није идентификована. Јелена му је по свему судећи била једино дете из оба брака.

[68] Преглед османских извора за историју Драгашâ: Х. Матанов, *Княжеството на Драгаши*, 130–143.

[69] Издање и коментар: V. Laurent, *Un acte grec inédit du Despote serbe Constantin Dragas*, Revue des études Byzantines 5 (1947) 171–184 (податак на стр. 184, ред 33–35).

[70] Уп. Ђ. Бубало, *Прилози српској дипломатици*, 73, нап. 16.

првог брака са властелинком Владиславом, ктиторком Богородичине цркве у Кучевишту код Скопља, чије фреске и натписи представљају полазну основу за ту теорију.[71] Други доказ био би податак дописан на дну повеље цара Душана за Дејанову задужбину, Богородичину цркву у Архиљевици (Хил. 36).[72] У њему се каже да је Дмитров син Дабижив после очеве смрти овој цркви даровао два села, што би требало да сведочи о „врло блиским родбинским односима“ између Дмитрове породице и Драгашâ.[73] На овом запису ћемо се задржати, јер га сматрамо још једном потврдом мишљења које смо изнели у дипломатичкој анализи – да су наша и повеља за Вазнесењску цркву издате после Дмитрове смрти, а не замонашења. Текст који почиње речима **Повелѣниѥмь Божиѥмь прѣстави се Дмитрь боѥвода сь подрȣжиѥмь и сь дѣцами** (наше читање према снимку АСАНУ 8876–з63) требало би да искључи могућност повлачења штипског војводе у манастир. Поред тога што ниједан извор, па ни овај, не дају његово монашко име, помен Дмитрове супруге и деце уверава нас да се он упокојио као световно лице.[74] У недостатку сигурнијих доказа о времену настанка записа, остаје нам да као *terminus ante quem* Дмитрове смрти сматрамо 26. март 1388, када је издата повеља Вазнесењској цркви у Штипу.[75] Војвода Дмитар се по-

---

[71] Х. Матанов, *Произходът на рода Драгаши (Деяновичи)*, Векове 6 (1984) 34–37; исти, *Княжеството на Драгаши*, 23; 27; 256–257.

[72] Ова повеља сачувана је у два примерка спорне традиције: Хил. 150 са датумом 1349 (B. Korablev, *Actes de Chilandar* II, 538, бр. 43) и Хил. 36 са датумом 10.08.1354 (С. Новаковић, *Законски споменици*, 738–740). Коментар: Л. Славева – В. Мошин, *Српски грамоти*, 155–159.

[73] Х. Матанов, *Княжеството на Драгаши*, 32; 257. Запис објављује А. Соловјев, *Одабрани споменици*, 159.

[74] С. Ћирковић, *Штип у XIV веку*, 31. и М. Живојиновић, *Драгаши и Света Гора*, 51. изјашњавају се за Дмитрово замонашење, а Ђ. Бубало, *Прилози српској дипломатици*, 73–74. покушава да ово мишљење поткрепи анализом текста обеју повеља у којима се он помиње (уп. горе нап. 51). С друге стране, Б. Ферјанчић, *Манастирски људи у византијском и српском граду*, Социјална структура српских градских насеља (XII–XVIII век), Београд – Смедерево 1992, 62. и Х. Матанов, *Княжеството на Драгаши*, 258–259. сматрају да повеље говоре о Дмитровој смрти. Притом овај други, не сумњајући у Никандров датум на крају нашег документа, као *terminus ante quem* погрешно узима 20. јун 1379. Из даљег текста поменутог записа Л. Славева – В. Мошин, *Српски грамоти*, 158. закључују да су војвода и његов син Дабижив сахрањени у Богородичиној цркви у Архиљевици.

[75] На закључак у Х. Матанов, *Княжеството на Драгаши*, 257–259. и пос. нап. 6 не можемо се никако ослонити, јер доњом границом настанка записа сматра Никандров датум из нашег документа, а за горњу границу уз неубедљиве доказе претпо-

мање у још једном документу који би требало да је издао Константин Драгаш, наиме у повељи Хиландару за Лесново, која носи датум 15. август 1381. – и то као милосник.[76] Иако смо у традицију те исправе изразили сумњу (горе, нап. 59), не сматрамо да је податак о војводи Дмитру као милоснику историјски неутемељен.[77] Без обзира да ли је текст аутентичан, или је производ фалсификатора, он у овом случају поткрепљује из других извора наслућивану чињеницу да је војвода Дмитар био један од најмоћнијих великаша у области Драгашâ.

Литература: Х. Матанов, *Княжеството на Драгаши*, 256–260; М. Благојевић, *Државна управа*, 162–165; М. Шуица, *Дмитар, војвода*, 300.

Установе, важнији термини

У претходним свескама *Старог српског архива* већ су објашњавани појмови и установе: **војвода** (ССА 7), **отес** (ССА 3, 7), **работе** (ССА 4, 5, 8), **псари** (ССА 2, 5), **десетак** (ССА, 2, 4), **сенокос** (ССА 2, 5), **травнина** (ССА 4), **приселица** (ССА 2, 4, 5), **глоба** (ССА, 2, 4, 5), **град/ градозиданије** (ССА 2, 5, 6), **провод** (ССА 2), **кефалија** (ССА, 2, 4, 5), **кнез** (ССА 1, 5, 7), **севаст** (ССА 1, 2, 5, према регистру).

Жировнина, *117*, 97 – надокнада за коришћење шума ради прехране свиња жиром.

Литература: *ЛССВ*, 192 (М. Благојевић).

Котао, *117*, 98 – један од видова тзв. Божијег суда, којим се кривица осумњиченог „утврђује“ поступком вађења предмета голим рукама из котла са кључалом водом. Одредбом из повеље становништво поменутих села је ослобођено таквог суђења.

Литература: *ЛССВ*, 316–317 (С. Ћирковић).

ставља повељу Константина Драгаша са мајком архиљевичкој цркви, уз коју наводи годину 1381 (уп. горе нап. 53). При том је поменута напомена 6 додатно збуњујућа, пошто је у њој архиљевичку повељу очигледно заменио Константиновом повељом Хиландару за Лесново са датумом 15. август 1381. У Л. Славева – В. Мошин, *Српски грамоти*, 158. запис се, као уосталом и документ Хил. 36, датује у време Драгашâ, док тврдња о идентичности рукописа записа са оним у Константиновој архиљевичкој повељи по нама није одржива.

[76] Прихватање Никандровог датума из наше повеље за *terminus ante quem* Дмитрове смрти Х. Матанова, *Княжеството на Драгаши*, 259. наводи на погрешан закључак да су штипски војвода и милосник из повеље за Лесново различите личности.

[77] О разлозима због којих је ова улога била додељена штипском војводи, али и о неким нејасним питањима која намеће садржај документа уп. М. Благојевић, *Државна управа*, 162–165.

Топографски подаци

Хиландару се додељују три села у широј околини града Штипа:

Козјак, *116*, 59, 62, 76 – село које и данас постоји под истим именом и лежи на око 12 км североисточно од Штипа, у општини Карбинци. Око 2 км јужније од њега постоји локалитет Горен Козјак / Горњи Козјак са остацима бедема (у повељи „град Козјак“, ред 26).[78]

Рурак, *117*, 77 – данашње село Руљак на око 15 км североисточно од Штипа, такође општина Карбинци.

Криви Дол, *117*, 77, 86 – село на локацији данас званој Стари Криви До, око 10 км северозападно од Штипа. Расељено је почетком XX века, када је нешто северније основано данашње потпланинско село Криви Дол.[79]

Од топонима наведених у попису међа неке смо могли да идентификујемо према приложеној карти.[80]

Међа Козјака: **град Козјак**, *116*, 61 (= Горен Козјак / Горњи Козјак, локалитет са остацима бедема); **Кучулат**, *116*, 63 (врх); **Црвуље / Црвуља**, *116*, 66, 69 (= Црвулево, село); **Аргјурица**, *116*, 69 (= Аргулица, село); **Карбинци**, *116*, 70 (село, данас седиште општине);[81] **Козјаштица**, *116*, 72 (= Козјачки поток); **Раданштица**, *116*, 75 (= Радањ-

---

[78] О Горњем Козјаку и околини: Т. Томоски, *Морозвиждска епископија*, Македонија низ вековите – градови, тврдини, комуникации, Скопје 1999, 173–175. и Г. Томовић, *Ко је био деспот Торник из записа граматика Нестора*, ЗРВИ 41 (2004) 258–262; 265–266. Резултати археолошких истраживања у том крају: Б. Алексова, *Епископијата на Брегалница*, Прилеп 1989, 30–34.

[79] О. Иванова, *Месните имиња на областа по сливот на Брегалница*, Скопје 1982, 84; иста, *Исчезнатите месни имиња во областа по сливот на Брегалница*, Споменици на Македонија V, Прилеп 1988, 302. Подаци о сва три села према турском попису из 1573: *Турски документи за историјата на македонскиот народ. Опширни пописни дефтери од XVI век за Кустендилскиот санџак*, том V, книга II, прир. М. Соколоски, Скопје 1980, 225–227 (Козјак); 143–144 (Рурак); 194–195 (Криви Дол).

[80] Карта је израђена на основу спојених делова листова 175, секција Штип 2 и 176, секција Плачковица 1 топографске карте Војногеографског института (1:50.000; премер из 1925, допуне из 1957–58).

[81] Село Карбинци се у неколико ранијих докумената, делом спорне традиције, наводи као хиландарски посед, који је манастир можда добио од протосеваста Хреље: С. Ћирковић, *Хрељин поклон Хиландару*, ЗРВИ 21 (1982) 103–116, пос. 105 и нап. 5. Забележено је у тзв. Општој хиландарској повељи цара Душана из 1348: *Споменици на Македонија* III, 441 (уп. М. Живојиновић, *Властелинство манастира Хиландара према хрисовуљи цара Душана из 1348. године*, Осам векова Хиландара, Београд 2000, 44). Требало би дакле да је стицањем Козјака и Рурка Хиландар проширио свој посед у овом делу слива Брегалнице.

ска река / Кара дере / Суви поток); **Радана**, *116*, 76 (= Радање, село); **Уши**, *117*, 77 (вис).

Међа Рурка: **Припечанска воденица**, *117*, 84 (топоним препознат у називу села Припечани).

Међа Кривог дола: **Сушево**, *117*, 86 (село пред којим се протеже Сушевско поље).

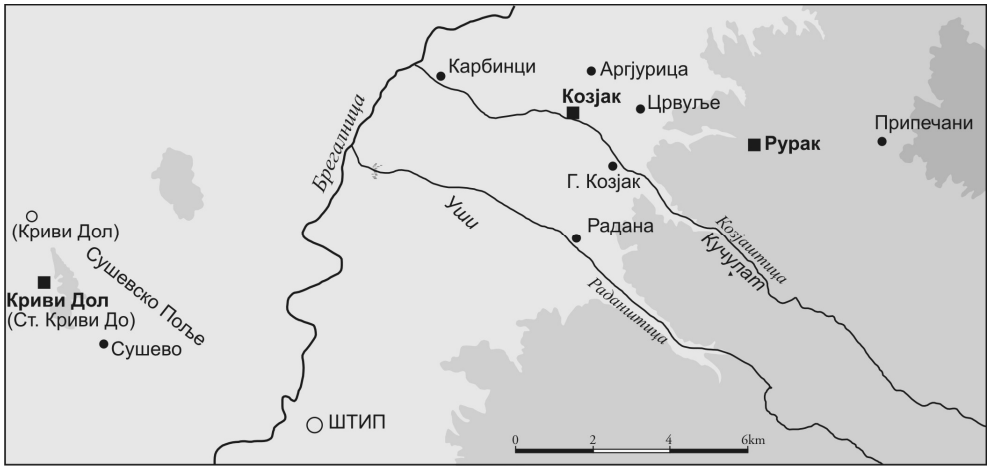

Положај села у околини Штипа дарованих Хиландару повељом господина Константина Драгаша